

*І.М. КОПОТУН,
кандидат юридичних наук
(Київський національний університет внутрішніх справ)*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЗАРУБІЖНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ТА МОРАЛЬНОСТІ

Ключові слова: *кримінальна відповідальність, зарубіжне законодавство, злочини проти громадського порядку, злочини проти моральності.*

Система злочинів проти громадського порядку та моральності в законодавстві багатьох держав сформувалося переважно в XIX столітті. При цьому намітилися дві основні тенденції.

В одних країнах під посяганнями на моральність розуміли будь-які злочини, пов'язані із сексуальним насильством: зґвалтування, втягнення в проституцію, кровозмішення, розбещення неповнолітніх тощо. Так, Угорське Кримінальне Уложення розділом «Злочини проти моральності» охоплювало не тільки поширення порнографічних творів, кровозмішення, але й зґвалтування та ін.

В інших — суспільна моральність ставилася під охорону не самостійно, а у зв'язку з деякими іншими об'єктами, наприклад, зі злочинами проти родини (у Франції).

Злочини проти громадського порядку також охоплювали більш широке коло злочинних діянь. Так, у Франції злочини проти громадського порядку розуміли дуже широко, тому Кримінальний кодекс Франції захищував суди й порушення публічного порядку, опір публічній владі, господарські злочини тощо.

Спочатку розглянемо сучасну регламентацію злочинів проти громадського порядку та моральності в кримінальних законодавствах країн колишнього СРСР.

Структура нових кримінальних кодексів деяких країн колишнього СРСР і місце в них норм про злочини проти громадського порядку та моральності неоднакові. Аналогічні російському кодексові назви розділу «Злочини проти громадської безпеки й громадського порядку» мають кодекс Республіки Казахстан 1997 р., кодекс Республіки Таджикистан 1998 р., кодекс Республіки Узбекистан 1994 р. та ін. Це вказує на безумовний вплив Кримінального кодексу Російської Федерації 1996 р. на законодавство пострадянських країн. Рівень запозичення за деякими нормами досягає, фактично, 100%. Однак є й відмінності, котрі ми далі розглянемо.

До прикладу, Кримінальний кодекс Латвійської Республіки 1998 р. не має розділів, а глава XX має назву «Злочини проти громадської безпеки та громадського порядку».

Розгалужену систему норм про відповідні злочини передбачає Кримінальний кодекс Республіки Білорусь 1999 р.

У ньому розділ XI присвячений злочинам проти громадського порядку та суспільної моральності.

Аналіз кримінального законодавства країн колишнього СРСР дає підстави виділити основні (типові) розділи, в яких містяться норми, відповідні розділу XII Кримінального кодексу України.

По-перше, це злочини проти сім'ї та неповнолітніх; по-друге, це злочини проти власності; по-третє, — злочини проти громадської безпеки; по-четверте, — злочини проти суспільної моральності; по-п'яте, — злочини проти громадського здоров'я та співжиття.

На відміну від українського законодавства, котре передбачає відповідальність за втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність лише в одній ст. 304 КК України, кримінальне законодавство більшості пострадянських країн передбачає поділ такої відповідальності за двома статтями «Втягнений неповнолітнього у вчинення злочину» та «Втягнений неповнолітнього в іншу антигромадську діяльність» (ст. 150, 151 КК Російської Федерації, ст. 131, 132 КК Казахстану, ст. 172, 173 КК Республіки Білорусь). Одночасно в Кримінальному кодексі Грузії (ст. 171), в Кримінальному кодексі Узбекистану (ст. 127) відповідальність за такі дії передбачена лише однією статтею.

Аналіз надав можливість виявити й деякі відмінності в законах. Кримінальний кодекс Казахстану, як і Кримінальний кодекс України, використовує термін «злочинна діяльність» та не розкриває характеристики способів вчинення цього злочину. Кримінальний кодекс Естонії поєднує в одній статті відповідальність за втягнення неповнолітнього в злочинну та в іншу антигромадську діяльність, зокрема проституцію, до того ж естонський закон не передбачає кваліфікуючих ознак злочину, як і Кримінальний кодекс Латвії. Інші ж держави описують склад втягнення в злочин з використанням термінології, аналогічної російській.

Також потрібно звернути увагу на кваліфікуючі ознаки такого посягання (за

законодавством деяких країн колишнього СРСР), які можливо запозичити для Кримінального кодексу України. Це — вчинення такого злочину батьком, педагогом чи опікуном, застосування до неповнолітнього погрози насильством або насильства.

Аналізуючи зарубіжне кримінальне законодавство, можна дійти висновку, що торгівля людьми в кримінальному законі дуже часто зводиться до втягнення в проституцію. Так, у Кримінальному кодексі Республіки Таджикистан встановлено відповідальність за вербування людей з метою сексуальної чи іншої їх експлуатації (ст. 132). Звертає на себе увагу спосіб вчинення злочину вербування через обман. Отже, насильство чи погроза його застосування в законі не передбачені.

Це звужує склад злочину за рахунок найнебезпечніших форм «вербування» в заняття проституцією. У ч. 2 ст. 132 КК Республіки Таджикистан кваліфікуючими цей злочин обставинами визначено: здійснення його групою осіб за попередньою змовою чи щодо завідомо малолітнього або неповнолітнього, а особливо кваліфікуючими обставинами — вчинення злочину організованою групою, з метою вивезення таких осіб за межі Республіки та при особливо небезпечному рецидиві. І лише згадка в п. «б» ч. 3 ст. 132 КК Республіки Таджикистан про мету вивезення потерпілих осіб за межі Республіки для сексуальної або іншої їх експлуатації дає нам змогу порівнювати редакцію цієї норми зі ст. 149 КК України (до 10 лютого 2006 р.) «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини». Кримінальним кодексом Республіки Молдова вербування людей з метою сексуальної чи іншої їх експлуатації (ст. 165) визначено як торгівлю людьми. Хоча при цьому мета — вчинення такого злочину для вивезення за межі країни, як це було зроблено у Кримінальному кодексі України до 10 лютого 2006 р., — не визначена. Тому така редакція ст. 165 КК Республіки Молдова (ст. 132 КК Республіки Таджикистан) спричиняє не виправдану конкуренцію зі ст. 220 КК Республіки Мол-

дова «Сутенерство» (ст. 238 КК Республіки Таджикистан «Втягнення в заняття проституцією»).

У Кримінальному кодексі Швейцарії торгівля людьми також ототожнюється зі втягненням в проституцію. Так, у ст. 196 КК Швейцарії «Торгівля людьми» зазначено, що той, хто здійснює торгівлю людьми, щоб здійснити пособництво в розпусних діях іншої людини, карається каторжною в'язницею чи позбавленням волі не менше як на шість місяців.

Щодо поширення порнографічних матеріалів і предметів, які пропагують культ насильства та жорстокості, можна дійти висновку про регламентацію такого злочину в більшості пострадянських країн. Хоча, наприклад, Кримінальний кодекс Республіки Молдова взагалі не передбачив кримінальної відповідальності за такі дії.

Аналіз кримінального законодавства деяких зарубіжних країн дає можливість виділити основні (типові) розділи, в яких містяться норми, відповідні розділу XII КК України.

По-перше, це злочини проти сім'ї та неповнолітніх; по-друге, це злочини проти особи; по-третє, злочини проти громадської безпеки та громадського порядку; по-четверте, злочини проти суспільної моральності; по-п'яте, злочини проти власності; по-шосте, статеві злочини; по-сьоме, злочини проти релігії; по-восьме, злочини проти державної влади; по-дев'яте, злочини проти порядку управління.

У Кримінальному кодексі Польщі відповідні норми передбачаються в главах про злочини проти сексуальної волі та моральності і про злочини проти публічного порядку.

Розгалужену систему норм про відповідні злочини передбачають кримінальні кодекси Голландії та Іспанії. Так, відповідальність за злочини проти громадського порядку за Кримінальним кодексом Голландії передбачена в сьомому та восьмому розділах «Злочини, що загрожують загальній безпеці людей і власності» та «Злочини проти державної влади». Згідно з Кримі-

нальним кодексом Іспанії, норми про злочини проти громадського порядку зосереджені в розділі XXII «Злочини проти громадського порядку».

Розділ XIV Кримінального кодексу Голландії присвячений нормам про злочини проти суспільної моральності (19 статей). У кримінальному законі Іспанії виділена спеціальна глава «Про злочини, пов'язані із заняттям проституцією» (чотири статті).

Набагато більшу кількість норм про відповідні злочини передбачено в Кримінальному кодексі Китайської Народної Республіки (далі — КНР). Вони зосереджені переважно в главі «Про злочини проти порядку громадського управління» (втягнення в заняття проституцією, надання приміщень для цієї мети та звідицтво, виготовлення, продаж, поширення порнографічної продукції).

Дослідивши злочини проти моральності, А. Ландіна дійшла висновку, що деякі розділи (глави), присвячені цим злочинам, містяться в Особливій частині кримінального законодавства Голландії, Литви, Сан-Марино, а кримінальні кодекси Данії, Іспанії, Російської Федерації, Швейцарії, Швеції відносять їх до злочинів проти громадського порядку чи до інших злочинів. При цьому потрібно погодитися з думкою низки вчених, що виділення моральності як окремого об'єкта кримінально-правової охорони є позитивним явищем у зарубіжному кримінальному законодавстві.

Аналіз зарубіжного законодавства дає підстави для висновку, що більшість країн у кримінальному законодавстві містять норми, котрі передбачають відповідальність за хуліганські дії. Безумовно, більшість з них не мають назви «хуліганство» чи не згадують хуліганські мотиви, крім норм, розмішених у кримінальних кодексах пострадянських країн. Хоча в Кримінальному кодексі Ізраїлю відповідні злочини розміщені в главі «Хуліганство та порушення громадського порядку» (ст. 191—193, 194—198). Досить цікавою є криміналізація в ст. 191 КК Ізраїлю бійки: «Той, хто незаконно бере участь у бійці в

громадському місці, карається позбавленням волі терміном на один рік». Звертає на себе увагу й абсолютно визначена санкція цієї норми, що взагалі не відповідає українському законодавству. Водночас досить загальною є ст. 198 КК Ізраїлю, котра передбачає відповідальність за будь-яке діяння, що може призвести до порушення громадського порядку та карається позбавленням волі терміном на три роки. За Кримінальним кодексом Голландії відповідальність за хуліганські дії охоплюється ст. 141—144, згідно з Кримінальним кодексом Іспанії, відповідальність за хуліганські дії охоплюється ст. 557, 559. Потрібно звернути увагу на обов'язкову ознаку такої дії — публічність, яка не є обов'язковою для ст. 296 КК України.

У деяких країнах хуліганство пов'язане із сексуальними діями. Так, за ст. 183а КК ФРН той, хто публічно вчинить сексуальні дії та цим умисно чи усвідомлено порушить норми суспільної моралі, буде покараний позбавленням волі терміном до одного року або штрафом.

На мою думку, достатньо актуальною як для українського суспільства (згадаємо хоча б блокування Верховної Ради України та інших державних адміністративних будівель наприкінці 2004 р. під час Помаранчевої революції), так і для міжнародної спільноти (пригадаємо виступи антиглобалістів, сутички футбольних фанатів, масові заворушення у Франції тощо) є криміналізація групового порушення громадського порядку, масових заворушень і закликів до порушення громадського порядку.

Варто зауважити, що не в усіх із вивчених законодавств зарубіжних країн передбачено відповідальність за створення й утримання місць розпусти. Чіткий і розгорнутий опис створення й утримання місць розпусти встановлений в п. 2 ст. 225-10 КК Франції. У цій нормі згадується про володіння, керування, використання, керівництво, сприяння діяльності, фінансування чи участь у фінансуванні будь-якого закладу, відкритого для публіки або використовуваного публікою, про система-

тичну згоду чи допущення того, щоб одна або декілька осіб займалися проституцією в цьому закладі чи пошуками клієнтів для цього. Притонами, відповідно до п. 3 цієї статті, є і приміщення чи місця, що надаються однією або декількома особами для заняття проституцією. Такі діяння тягнуть покарання у вигляді тюремного ув'язнення на строк до десяти років або штрафу в розмірі 5 млн. франків.

У деяких країнах таку діяльність дозволено. Так, у ФРН — одній з країн, у яких легально існують публічні будинки (так звані «будинки терпимості») — на початку 90-х рр. ХХ століття було зареєстровано до 120 тис. повій — одна на 250—500 мешканців.

Зазначимо, що в деяких зарубіжних країнах за втягнення в заняття проституцією передбачається досить суворе покарання. Так, у ст. 203 КК Польщі за залучення до заняття проституцією за допомогою насильства, погрози його застосування чи обману або з використанням залежного чи критичного стану потерпілої особи передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від одного до десяти років, а в ст. 225-9 КК Франції — за звідництво, поєднане із застосуванням катувань або інших актів жорстокості, — довічне позбавлення волі та штраф у розмірі 30 млн. франків. Більш м'яке покарання передбачив Кримінальний кодекс ФРН, який встановив відповідальність за сутенерство — використання в корисливих цілях осіб, які займаються проституцією, — у вигляді позбавлення волі на строк від шести місяців до п'яти років (ст. 181а КК ФРН).

Цікавою та сучасною є позиція Кримінального кодексу Франції, що передбачив у п. 10 ст. 225-7 як кваліфікуючу ознаку звідництва (сутенерства чи втягнення в заняття проституцією) використання телекомунікаційних мереж з метою розповсюдження повідомлень невизначеній кількості осіб. Ці положення є актуальними і для нашої країни. При цьому не можна недооцінювати кримінальну відповідальність юридичних осіб за звідництво

(ст. 225-12 КК Франції), тобто коли використовується офіційна фірма, що надає якісь законні послуги, котрі є лише прикриттям для незаконного бізнесу зі втягнення в проституцію, організації таких дій, утримання місць розпусти.

У юридичній літературі й особливо в ЗМІ неодноразово підіймалося питання про доцільність існування кримінальної відповідальності за заняття проституцією. У більшості зарубіжних країн такої відповідальності не передбачено. Хоча, наприклад, у Китаї, Латвії, ФРН, Швейцарії ця відповідальність встановлена.

З одного боку, повії завдають шкоди моральним засадам суспільства, розбещують неповнолітніх, поширюють різноманітні захворювання, з іншого, — практика застосування найсуворіших кримінально-правових засобів боротьби з повіями себе не виправдала. До того ж, проблема розмежування проституції та статевої розбещеності досить складна справа.

Є слушною думка М. Хавронюка, що криміналізація проституції породжує страх бути притягнутою до кримінальної відповідальності за проституцію в жінок — жертв торгівлі людьми. Такі потерпілі, загалом, не схильні співробітничати з правоохоронними органами, а загроза кримінального переслідування може стати основною перепорою для звернення цих осіб до компетентних органів.

На мою думку, законодавець правильно декриміналізував відповідальність за заняття проституцією в Україні.

Порівняння вітчизняного кримінального законодавства із зарубіжним щодо регламентування відповідальності за обіг предметів, які пропагують культ насильства та жорстокості, дає можливість дійти висновку про більш вдалу конструкцію ст. 300 КК України.

Дослідження досвіду низки зарубіжних країн щодо запобігання втягненню неповнолітнього у вчинення злочинної діяльності дає підстави до висновку, що особливістю зарубіжного кримінального законодавства є відсутність спеціальної норми

про втягнений неповнолітніх у вчинення злочинів і формулювання:

1) загального складу поширення серед неповнолітніх інформації та матеріалів негативного характеру, зокрема предметів, які пропагують культ насильства та жорстокості, порнографічного змісту тощо (Голландія, Швейцарія);

2) особливого складу підбурювання до злочину (Голландія, США).

Так, Кримінальний кодекс Голландії в розділі V «Злочини проти громадського порядку» містить ст. 131, відповідно до якої «особа, що публічно, усно, в письмовій формі чи за допомогою зображення підбурює іншу особу або інших осіб до вчинення будь-якого кримінального правопорушення й акту насильства проти влади, підлягає тюремному ув'язненню на строк не менший за п'ять років або штрафу четвертої категорії (25 000 гульденів)».

Більш детально відповідальність за це діяння регламентована в Кримінальному кодексі штату Нью-Йорк, що передбачив відповідальність за підбурювання будь-якої особи до вчинення будь-якого правопорушення, за змову щодо вчинення злочину з однією або більшою кількістю осіб. При цьому відповідальність винного залежить від віку особи, котру схиляють до правопорушення чи з якою «змовляються», а також виду цього правопорушення.

Також постає питання про причини відсутності в Кримінальному кодексі України відповідальності за вандалізм, яку передбачено в кримінальних законодавствах багатьох країн світу.

Згадаємо, що вандалізм — це безглузде знищення культурних і матеріальних цінностей. Безглуздою поведінкою в юридичній літературі вважають явно недостатню з позиції панівної в суспільстві правової свідомості мотивацію вчиненого, тобто невідповідність між мотивом (те, заради чого знищуються чи пошкоджуються цінності) та метою дії (бажаними для вандала результатами).

В одних випадках цей злочин не має звичної для нас назви «вандалізм» (ст. 196

КК Ізраїлю, ч. 2 ст. 322-1 КК Франції) та пов'язаний з виконанням написів, наклеєнням різних матеріалів на фасади будинків, транспортних засобів, на інше чуже майно. В інших назва глави (глава 28 КК Норвегії) чи статей (ст. 214 КК Російської Федерації, ст. 258 КК Республіки Казахстан) відповідає вказаній назві. Так, у ст. 291 КК Норвегії передбачено, що за вандалізм підлягає покаранню той, хто незаконно руйнує, пошкоджує, робить непридатним чи псує предмет, який повністю або частково належить іншій особі, і карається штрафом чи позбавленням волі терміном до одного року.

Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства дає підстави дійти певних висновків.

1. Регламентація відповідальності за злочини, передбачені в розділі XII КК України «Злочини проти громадського порядку та моральності», найбільш наближена до такої регламентації в кримінальних законодавствах більшості пострадянських країн.

Диференціація відповідальності за злочини проти громадського порядку та моральності в межах розділів (глав) у законодавстві країн колишнього СРСР є більш вузькою, ніж в законодавстві решти зарубіжних країн.

2. Аналіз кримінального законодавства пострадянських країн дає змогу виділити основні (типові) розділи, в яких містяться норми, аналогічні розділу XII КК України. По-перше, це злочини проти сім'ї та неповнолітніх; по-друге, це злочини проти власності; по-третє, злочини проти громадської безпеки; по-четверте, злочини проти суспільної моральності; по-п'яте, злочини проти громадського здоров'я та співжиття.

3. На основі аналізу кримінального законодавства інших зарубіжних країн можна виділити основні (типові) розділи, в яких містяться норми, відповідні розділові XII КК України. По-перше, це злочини проти сім'ї та неповнолітніх; по-друге, це злочини проти особи; по-третє, зло-

чини проти громадської безпеки та громадського порядку; по-четверте, злочини проти суспільної моральності; по-п'яте, злочини проти власності; по-шосте, статеві злочини; по-сьоме, злочини проти релігії, по-восьме, злочини проти державної влади; по-дев'яте, злочини проти порядку управління.

4. Потрібно звернути увагу на деякі кваліфікуючі ознаки втягнення неповнолітнього у вчинення злочину та ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (за зарубіжним законодавством), які можливо запозичити для кримінального закону України, зокрема: вчинення такого злочину батьком, педагогом чи опікуном, застосування до неповнолітнього погрози насильства або насильства (до ст. 304 КК України) та дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені із залученням чи примушуванням неповнолітніх до участі у створенні творів порнографічного змісту (до ч. 3 ст. 301 КК України).

Цікавою та сучасною є позиція Кримінального кодексу Франції, який передбачив у п. 10 ст. 225-7 як кваліфікуючу ознаку звідництва (сутенерства чи втягнення в заняття проституцією) використання телекомунікаційних мереж з метою розповсюдження повідомлень невизначеній кількості осіб. Тому вважаємо за доцільне доповнити ч. 2 ст. 302 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як «звідництво для розпусти з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) і телекомунікаційних мереж».

На основі вивчення зарубіжного кримінального законодавства доходимо висновку про різну правову природу низки злочинів проти громадського порядку та моральності. Тому вважаємо за доцільне виділити окремі розділи в Кримінальному кодексі України, які передбачали б відповідальність за злочини проти громадського порядку, проти моральності, проти релігії та проти статевого самовизначення.

Список літератури:

1. Аистов А.С. Квалификация хулиганства: учеб.-практ. пособ. / А.С. Аистов. — 2-е изд. — СПб, 2001.
2. Бандурка А.М. Вандализм / А.М. Бандурка, А.Ф. Зелинский. — Харьков, 1996.
3. Бондаренко Н.А. Квалификация преступлений против общественного порядка и общественной безопасности: учеб. пособ. / Н.А. Бондаренко, В.Т. Дзюба. — К., 1990.
4. Бушмин С.И. Порнография: Уголовно-правовой и криминологический аспекты: учеб. пособ. / С.И. Бушмин, А.П. Дьяченко. — М., 1995.
5. Горб Н. Наруга над могилою: економіко-правові проблеми / Н. Горб // Підприємництво, господарство і право. — 2002. — № 5.
6. Григорян К.В. Хулиганство — история проблемы / К.В. Григорян // Законность. — 2005. — № 10.
7. Даньшин И.Н. Уголовно-правовая охрана общественного порядка / И.Н. Даньшин. — М., 1973.
8. Демидов Ю. Массовые беспорядки: уголовно-правовой и криминологический аспекты: учеб. пособ. / Ю. Демидов. — М., 1994.
9. Дудоров О. Порнографія і кримінальний закон: питання кваліфікації, проблеми вдосконалення законодавства / О. Дудоров // Юридичний вісник України. — 2000. — 7—13 грудня.
10. Киренко С. Кримінально-правова охорона неповнолітніх: новий Кримінальний кодекс — старі проблеми / С. Киренко // Право України — 2002. — № 6.
11. Коржанський М. Група осіб як суб'єкт злочину / М. Коржанський // Право України. — 2005. — № 11.
12. Кутаїська Л. Кримінальне законодавство про злочини проти моральності: порівняльно-правовий аспект / Л. Кутаїська // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 8.
13. Морозова В.О. Историко-правові аспекти охорони громадської моралі / В.О. Морозова // Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України. — 2003. — № 1.
14. Ліщенко Г.І. Відмежування хуліганства від суміжних злочинів і його адміністративного делікту / Г.І. Ліщенко // Право України. — 1999. — № 3.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются особенности привлечения к уголовной ответственности в зарубежном законодательстве за преступления против общественного порядка и морали. Сравнительный анализ отечественного и зарубежного законодательства дает основания сделать вывод, что дифференциация ответственности за преступления против общественного порядка и морали в пределах разделов (глав) в законодательстве бывшего СССР более узка, чем в законодательстве зарубежных стран.

SUMMARY

The article features the attraction to criminal responsibility in the foreign legislation for crimes against public order and morals. The comparative analysis of the domestic and foreign legislation gives the grounds to draw a conclusion that differentiation of responsibility for crimes against public order and morals within chapters in the legislation of the former CIS is narrower than in the legislation of foreign countries.

Рекомендовано кафедрою кримінального та адміністративного права

Подано 29.03.10